Уладзімір Някляеў

...Бог
усіх
любіць...

Адлюдак

Апавяданьне

– Людзі любяць тых, хто любіць іх, – ідучы да дзьвярэй, сказала Антаніна. Яна кожнага разу нейкай адной фразай рабіла выснову з іх нядзельных гаворак. У астатнія дні, апроч нядзелі, гаварыць Нічыпару не было з кім, таму ён спытаўся ў сьпіну Антаніне:

– А Бог?

– Бог таксама, чым ён лепшы за людзей?.. – штурхнула Антаніна набрынялыя за зіму дзьверы, і ўжо зачыняючы іх, нібы сама сабе дагаварыла: – Ці горшы…

З гэтага вынікала, што любіць Нічыпара няма каму, бо сам ён не любіў ні людзей, ні Бога.

А за што іх любіць, людзей?.. Тая ж Антаніна, калі ён на вядро ўраніцы схадзіў і перакуліў яго, злазячы, раззлавана кінула: “Хутчэй бы ты памёр!..” Пасьля, падлогу падмываючы, хітравацъ пачала: “Не таму, што мне твая хата патрэбная, а каб ня мучыўся: усё

адно ты з сябе анічога добрага ўжо ня вымучаеш. Толькі тое, што ў вядро".

Яна і ў царкву ці не для таго пайшла, каб папу сказаць, што Нічыпару хутка капцы. Скуль яна ведае: хутка ці не? Вяшчуньня знайшлася…

Нешта рана яна сёньня ў свой горад зьехала… Толькі з царквы вярнулася – зазьбіралася: сэрца ёй прыціснула, да доктара трэба. Якія ў нядзелю, хоць і ў горадзе, дактары? Пабыла ў царкве, памалілася – кладзіся ды памірай, вяшчуньня…

Сэрца ёй прыціснула... Нічыпару вунь трэці дзень цісьне – і што?.. Нічога. Яно цісьне, ён трывае…

Калі б не напляла папу, што Нічыпар канае, той бы не прыпёрся: "Вялікдзень бліжэе, лепш да Вялікадня паспавядацца…" Думае, што Нічыпар скажа яму на споведзі, дзе золата схаваў. А як адчуў, што ўсяго яго бачыць Нічыпар, як голага, дык няёмка стала, дыму пачаў напускаць: "Вам Антаніна сёньня нічога не казала?.."

Што магла сёньня сказаць Антаніна?.. Тое ж, што й тыдзень таму. Глупства якое-небудзь бабскае. "Ой, ня дай Божа ў жабрацтве хворую старасьць…"

– Сказала, што людзі любяць тых, хто любіць іх.

– І ўсё?

– Яшчэ сказала, што Бог любіць таго, хто любіць яго.

– Бог усіх любіць, – вялавата запярэчыў поп, і выглядала на тое, што ён незадаволены Антанінай не таму, што ня так, як мае быць, боскую любоў яна разумее, а па нейкай іншай прычыне.

Цікавы поп, таксама нікога ня любіць. Робіць выгляд, што Бога. Маладым, нешта скраўшы, адсядзеў два гады, да гэтай пары наколкі пад хламідай хавае. Пасьля турмы прыдумаў, як жыць, каб не цягаць і ня сесьці, а каб самі прыносілі. Бацькоў меў з каталікоў, дык спачатку ў ксяндзы падаўся, а ў ксяндзоў, аказалася, цэлібат. Ён тады гоп – і поп. У праваслаўе перакінуўся, у адзіную сьвятую веру. Матухну завёў… Не тутэйшую, з Гародні прывёз. Дзевак топча… Але таксама не тутэйшых, асьцерагаецца: то ў Менск, то ў тую ж Гародню адскоквае. Кот марцовы.

Перад папом, гадзіны праз дзьве пасьля таго, як Антаніна ў горад падалася, Казімір прыцягнуўся. Спытаў, ці не прыходзіў Зэнусь? Даз-наўшыся, што не, павярнуўся на парозе: "Справы ў мяне…"

Якія ў яго справы? На печы прусакоў таўчы? Ён на чатыры гады старэйшы за Нічыпара. Але ж во цягаецца… Нічыпар ляжыць, а ён цягаецца, морда сельсавецкая!

Чаго Казіміру пра Зэнуся пытацца? І па што Зэнусю сюды на мыліцах кульгаць? Ні ён Нічыпару, ні яму Нічыпар ня ў радасьць. З часу, як Нічыпар зьлёг, ні разу ня бачыліся – дык чаго раптам? Ці таксама закарцела пра золата дазнацца?..

Чмур.

Дурнота – яна, як туман: калі ўсклубіцца, дык над усімі.

Непрыязь адчуваў Нічыпар да Зэнуся. Хоць абодва лагернікі, абодва сядзелі, абодва ні за што… І нічога ж не зрабіў яму Зэнусь кепскага. Пеўня драўлянага на вільчык, з лагеру вярнуўшыся, вырабіў. А вось непрыязь… Нават варажнеча, як і да Казіміра.

Чаму, га?.. Нібыта не павінна быць, а вось ёсьць…

А Казімір як у хату зайшоў!.. Ні будзь здароў – ні каб поп над табой зароў. Нібы ўчора сустракаліся... За ўсю зіму ніхто і на падворак не зазірнуў, а тут – у хату адзін за адным.

Эх, шкада хаты, найлепшая ў вёсцы! З падворку – азерца з прысадамі, за адрынай – лес. Некалі на гэтым месцы панскі маёнтак стаяў, пан спаліў яго, уцякаючы, каб бальшавікам не дастаўся. І месца пракляў… Не дурны быў, разумеў, што ня вернецца.

Раптам падумалася: “Дык і я ж не вярнуся…”

Пасьля вайны, калі калгас пачаўся, на падмурку маёнтку ўздумалі праўленьне калгаснае збудаваць – не дабудавалі. Пад дах падвялі, пеўня драўлянага, Зэнусем вырабленага і ў сіні колер пафарбаванага, на вільчыку прыладзілі, каб прыгожа было, і каб вецер паказваў, а на драўлянага пеўня вогненны з ветрам наляцеў – і пайшло ўсё полымем. Прычым, у нядзелю, якраз на Вялікдзень, з царквы тушыць кінуліся… З раёну дазнавацца прыехалі, хто падпаліў, а ўсе як адзін жагнаюцца: ніхто, само загарэлася. Месца праклятае…

Зэнуся арыштавалі. Нехта бачыў, як зьверху, ад сіняга пеўня запалала. Не ад ветру ж…

Тры вянцы зьнізу, дзе-нідзе падсмаліўшыся, ацалелі, ды ніхто ўжо ня тое, што будавацца там, а нават бёрны тыя браць не хацеў. Тады Нічыпар і папрасіў у сельсавеце: дазвольце мне на пажарышчы хату паставіць. Сельсавецкія пачалі яго, як няўцяму нейкага, адгаворваць, а Казімір, старшыня сельсавету, Зэнуся брат стрыечны, у адгаворкі ня стаў гулядца: “Калі хочаш, стаўляй”.

Усяго адзін сьвежы вянец пасьпеў Нічыпар пакласьці на тры падсмаленыя, як па яго прыехалі з раёну. Павезьлі з сабой. “Калі ты будуешся, дык табе выгадна было падпаліць – ты і падпаліў”.

Ну, не ад ветру ж загарэлася… І не ад пеўня…

У вёску Нічыпар вярнуўся толькі праз год па сьмерці Сталіна. Восем гадоў, як лёду… Маладых, дужых, самых-самых… Хоць асаблівай розьніцы ў жыцьці за гэты час не адчуў: як тут, у калгасе, гарбаціўся, бёрны цягаў, так і там, у лагеры.

Чатыры вянцы зрубу каля азерца хоць і ўчарнелі, але стаялі: ніхто на бёрны з праклятага месца не паквапіўся. Нічыпар скінуў верхні вянец, ад дажджоў і сьнегу падрухлелы, і на тры падсмаленыя, як і восем гадоў таму, стаў класьці новыя. Калі вывеў зруб пад дах, прыладзіў на вільчыку пеўня драўлянага, сіняга. Зэнуся папрасіў – той вырабіў.

Зэнусь вярнуўся ў вёску амаль на год пазьней за Нічыпара. Якраз у час, каб пеўня вырабіць. На мыліцах даклыпаў: у лагеры, пад самы званок, яму сьпіну перабілі. Ці ня год ляжаў у шпіталі, не ўстаючы, гэтаксама, як цяпер Нічыпар. Пасьля стаў на мыліцы…

Можа, і Нічыпару яшчэ ўдасца на зямлі пастаяць… Няхай на мыліцах. Ён-то рухаўся, падцягваючыся на руках, па хаце, яды якой на прыпечку ўзяць ці на вядро схадзіць, а ногі цягнуліся ззаду – мёртвыя, не свае…

Калі Нічыпара забралі, дык усе падумалі, дый Нічыпар гэтаксама падумаў, што Зэнуся адпусьцяць, але суд над ім, як сам Зэнусь сказаў, ня сталі перасуджваць. Шкода, маўляў, вялікая, праўленьне калгаснае згарэла – за такое і двое пасядзець могуць.

Чаму Нічыпар яшчэ тады, адразу пасьля вайны, калі калгас пачаўся, будавацца ўздумаў? Бо ажаніўся, дзяцей зьбіраўся займець. Многа, ня менш, як пяцёх. Для такой сям'і калі ўжо хата, дык хата, а не сьлепавушка на два вакны, з якой ён Дануту ўзяў. Маладая жонка, баба гожая і ва ўсім спраўная, адразу зацяжарыла, так што можна было і пяцёх чакаць, а ён нават першынца не пабачыў. Дый ня толькі ён, ніхто ў вёсцы. Праз месяц, як яго пасадзілі, прыехаў нехта ўночы на палутарцы, не міліцыянт, цывільны, пакідаў у кузаў Дануціны клункі, яе ў кабіну – і зьвёз. Ніхто ня ведаў: куды? Але ўсе здагадваліся: у высылку, як жонку ворага. У невараць.

Калі Нічыпар вярнуўся, Антаніна, яна тады ў Гародні на бухгалтарку вучылася, сказала яму, што той мужык у цывільным, які Дануту зьвёз, нібыта швагер Зэнусяў, якога ў вёсцы ні да таго, ні пазьней і ня бачыў ніхто, бо ён сакрэтны нейкі, а яна ў Гародні яго пад руку з сястрой Зэнуся спаткала, ужо не ў цывільным, і нібы пазнала яго, бо ў тую ноч, калі ён прыязджаў, ня спала, у яблыкі хадзіла, ноч месячная была, і быццам бы сястра Зэнусява ў Гародні прайшла пад руку з тым мужыком сакрэтным міма Антаніны, зрабіўшы выгляд, нібыта не заўважыла яе, – але ўсё гэта нібы, быццам бы, нібыта…

Зося, сястра Зэнуся, была сястрой яму толькі па маці, якая ў Гародню на кірмаш езьдзіла, дзе Зосю нагуляла, а калі памерла, Зосі гадоў сем было, дык той, з кім нагуляла, прызнаў Зосю за дачку, забраў яе, і ў вёсцы пасьля таго Зося амаль і не бывала, так што як яна Антаніну, так і Антаніна яе, спаткаўшы, наўрад ці магла б пазнаць… А тым больш пазнаць мужыка, якога некалі, калі яшчэ малой была, здалёк бачыла пры месячным сьвятле, седзячы на яблыні.

Нічыпар ліст напісаў у Гародню, у пракуратуру, папрасіў паведаміць пра лёс жонкі і, калі яно нарадзілася, дзіцяці. З пракуратуры адказалі, што грамадзянка Янчэўская Данута Браніслаўна, жыхарка вёскі Крыўе, ніколі не судзілася і нікуды не высылалася. Але якая вера той пракуратуры, калі людзей без ніякага суда высылалі?..

Хата па ўсім падмурку былога панскага маёнтку для аднаго была завялікая, Нічыпар адгарадзіў палову з боку лесу пад гаспадарства: складзікі, клецъ, майстроўня... Стаў склеп на той палове капаць, пад самы падмурак гэкнуў ломам – жалеза ў жалеза! Трохі зямлю разгроб і сьцяўся: снарад! Яму б, абэлтуху, яшчэ пагрэбацца, разгледзецца, што там за снарад такі, мо́жа, зыржавеў і дух з яго выйшаў, а ён з перапуду ў сельсавет кінуўся, каб у раён званілі, сапёраў клікалі. Ды яшчэ шчасьліўся, што жывы застаўся…

Казімір, старшыня сельсавецкі, – ён, мусіць, і па сьмерці ў старшынях хадзіць будзе, – сапёраў ня стаў клікаць, сам у войску сапёрам быў. Крыльца гусінае ўзяў, зьверху жалеза пачысьціў, а там і не снарад ніякі, проста гільза, гнілым суком закаркаваная. Сук сам, як толькі Казімір гільзу падняў,ываліўся – і за ім сыпанулася золата: манеты, бранзалеткі, ланцужкі, пярсьцёнкі…

Каб жа прыйшло ў галаву Нічыпару, што гэта ці ад лёсу, ці ад Бога – узнагарода яму за ўсе згубы ягоныя, за ўсе пакуты. Пабег бы ён тады ў сельсавет, клікаў бы Казіміра, ага! Ён бы валасы з галавы павыдзіраў і зямлю з той гільзы імі пазьмятаў… Але нічога такога, калі гэкнула жалеза ў жалеза, і блізка не падумалася. Не прыйшло.

З некім іншым, ды хоць з кім з вясковых можна было б дамовіцца і падзяліць золата, каб не здаваць, але не з Казімірам, які тыкаў ломам ва ўсе куты, дапытваючы: “І ты хочаш сказаць, што знайшоў толькі адну гільзу, больш нічога?..” Ад яго і пайшло па вёсцы: маўляў, ня ўсё, што знайшоў, здаў Нічыпар дзяржаве. Адну гільзу паказаў наўмысна, каб сплацілі яму законную чвэрць і пасьля не чапляліся, скуль у яго грошы? – а яшчэ адну, ці нават дзьве, схаваў. Праз гэта і прыпёрся поп да споведзі Нічыпара змушаць… І не дурны ж чалавек, не кантужаны сельсаветам, як Казімір, а во як жадоба сьлепіць.

– Я прасіў Антаніну, каб сказала вам…

Што яму тая Антаніна далася?

– Дык яна й сказала…

– Што?

– Бадай бы ты, сказала, здох хутчэй, мне б хата дасталася…

Поп рукі ўзьняў:

– Госпадзі…

Нічыпару нават па законе належную чвэрць ад кошту скарбу не сплацілі. Пастанавілі, што паколькі само золата старшыня сельсавету знайшоў, а Нічыпар толькі гільзу, дык ад гільзы, калі хоча, можа чвэрць адпілаваць. Сход калгасны сабралі, на якім Казімір урачыста адмовіўся ад свайго на карысьць дзяржавы, якой золата патрэбнае, каб Амерыку дагнаць і перагнаць. І ўсе вясковыя сядзелі, у далоні пляскалі. Радыя, што нічога нікому не дасталося, апроч граматы Казіміру “За перамогу ў сацыялістычным спаборніцтве”. Пры чым тут перамога ў сацыялістычным спаборніцтве?..

І такіх людзей любіць?.. За што? Няхай сабе ўсе называюць яго адлюдкам, але і ўсе – ня людзі.

Нічыпар не нарадзіўся ў нелюбові, яна нарадзілася ў ім – і ён ведаў, калі. Не тады нават, калі ён сям’ю завёў і жытло ладзіць пачаў, а ў яго і сям’ю, і жытло адабралі, ні за што ў лагер саслалі, – раней. Раней, ад маленства ён хацеў жыць калі ня лепш, дык ня горш за ўсіх, і ў такім натуральным для чалавека жаданьні адчуў, як астатнія ўсе гэтага лепшага, чым у іншых, жыцьця ягонага ня хочуць, хоць нічога ж ён ад іншых жыцьцяў не адшчыкваў, нікому лепей за яго жыць не замінаў: браў усё на пуп, цягнуў на ўласным гарбе, на чужым ня едучы. Вунь дом які адзін падняў – хай бы хто паспрабаваў!.. Ды аказалася, што, калі ты ўсё сам, нічога і нікому ня вінен, дык ты вінен усім – і якраз за тое, што ўсё сам. Бо не калгасам і не кагалам жывеш з усімі, як усе, бо хата твая не сярод хлявоў, а на ўскрайку, каля возера з прысадамі, – адлюдак.

А хто з кім жыве?.. Ніхто ні з кім.

– Чалавек з Богам жыве, а калі з Богам, то з усімі, бо Бог, які ў кожным, усіх яднае, – запярэчыў Нічыпару поп, на што Нічыпар спытаў:

– Калі ў вас ёсьць Бог, дык нашто вам, бацюшка, золата? На неба ж ня возьмеш.

Поп заёрзаў на крэсьле, выгляд зрабіў, што зьдзівіўся:

– Якое золата?

От і выдаўся!.. Калі б не пра золата дазнацца прыйшоў, дык не пытаўся б: якое?.. Няма нічога такога, няхай самага неверагоднага, у што б чалавек не паверыў, калі зьяўляецца хоць прывідны шанец тое неве-

рагоднае хапнуць. Калі нават яно гэткае ж неверагоднае, як Нічыпарава золата.

Вунь Нічыпар паабяцаў Антаніне, што, калі яна хоць з большага яго, нерухомца, дагледзіць, ён хату ёй пакіне. Неверагодна, а яна паверыла. Ён, можа, і пакіне, бо няма болей каму пакідаць, а з сабой ня возьмеш, ды хіба можна ў такое верыць? Нельга. Але абяцанкі-цацанкі – не адно дурню радасьць. Гэта такія цацкі, якія і разумнікі не выкідваюць. І дзецьмі з імі гуляюцца, і старымі – да скону.

Антаніна ўжо з паўгоду як паабяцала кітайца нейкага з іголкамі прывезьці – і не вязе. А Нічыпар, зусім ня дурань стары, чакае. Час ад часу пытаецца: дзе той кітаец? Той жа кітаец то ў Кітаі, то ў Манголіі, то яшчэ недзе, а да Крыўя ніяк не даедзе. Ды не таму, што так ужо ўсім ён здаўся, цэлы сьвет без яго абыйсьціся ня можа, а таму, што без патрэбы Антаніне на ногі Нічыпара ставіць. Бо, падняўшыся, ён можа пайсьці з усім сваім, і тады Антаніна ні з чым застанецца. А так яна з двума абяцанкамі: і што дагледзіць, і што кітайца прывязе. Хочаш – вер, ня хочаш – не. Калі ўдумацца, верыць няма ў што, але як ня верыць?

– Пэўна ж, той доктар заняты, Антаніна праўду кажа, хоць дзіўна, што ня ўсю… – нахіліўшыся, паправіў падушку пад галавой Нічыпара поп, і Нічыпар падумаў: “А што гэта – уся праўда? Хіба толькі сьмерць… Во сказала табе Антаніна, што канаю, дык ты й паверыў… Ужо нюхаеш, ці не патыхаю, раптам паспавядацца не пасьпею…” – На веры сьвет трымаецца, – выпрастаўся, крыж на грудзях папраўляючы, поп. – Бязьвер’е – гэта безнадзейнасьць, а безнадзейна ні жыць нельга, ні паміраць. Бяз веры душу не ўратуеш, вы ж верыце ў Бога?

Нічыпар на падушцы, папом папраўленай, кіўнуў: чаму не?.. Хоць ня верыў. Верыць можна толькі тым, хто цябе любіць. А ні Антаніна, ні поп, ні Бог Нічыпара не любілі.

Калі б Антаніна любіла, дык даўно ўжо доктара б прывезла.

Калі б поп любіў, не паверыў бы Антаніне, што Нічыпару хутка капцы, і не пра золата ў яго выпытваў бы, а маліўся б за яго Богу.

Калі б Бог любіў, дык без папа, без Антаніны і кітайскага доктара на ногі б Нічыпара паставіў. Сказаў бы: “Ідзі, Нічыпар!”— і Нічыпар пайшоў бы.

Толькі куды? Хто і дзе яго чакае?.. Цэлае жыцьцё прамінула – і ніхто, і нідзе яго не чакаў. Хіба што некалі – калгас, пасьля – турма, і во цяпер – магіла.

Жах.

Ён адчуў жах, і поп адчуў жах ягоны, руку яму сьціснуў, нібы шкадуючы: “Нельга, нельга бяз споведзі, вам чысьцей і лягчэй стане…”

Нічыпару рот жахам высушыла, ён ледзьве здолеў вусны сшорхлыя разьняць: “Вады падайце…” – і калі адпіў з кубка, падбародак і падушку абліваючы, спытаў зьнясілена:

– Дзе?..

– Што: дзе?

– Дзе мне чысьцей і лягчэй стане? Тут? Там?..

Поп паглядзеў на яго, як здалося Нічыпару, сумна.

– І тут, і там… Там жыцьцё вечнае, у жыцьцё вечнае нячыстым ня ўвойдзеш.

– Веч-на-е… – заплюшчыў Нічыпар вочы. – Гэта ўсё абяцанкі-ца-

цанкі, цёмна там, толькі сполахі нейкія. А тут… – ён разьняў вейкі і ўтаропіўся ў папа. – А тут і праўда ёсьць жыцьцё якое-ніякое. І вы зараз таксама пра яго думаеце, а не пра вечнае.

Поп падняўся, прайшоў да вакна і, адшморгнуўшы фіранку, з хвіліну глядзеў на падворак.

– Я думаю… ня ведаю, як вам сказаць… бо гэта якраз не пра вечнае, а пра нашае якое-ніякое… – і поп скончыў нечакана, ад вакна павярнуўшыся. – Зэнусь сёньня нараніцы спавядацца прыходзіў.

Ён так гэта сказаў, нібыта Нічыпар павінен быў зьдзівіцца са словаў ягоных і штосьці такое, зьдзівіўшыся, спытаць.

Нічыпар і не зьдзівіўся, і не спытаў нічога.

Поп, таксама перамаўчаўшы, зноў прысеў.

– Забаяўся, што душа ў пекла… – Поп паківаўся ўзад-уперад, сьціскаючы і расьціскаючы рукі на каленях. – Паспавядаўся, а ўсё адно, кажа, страшна… Нічыпар, кажа, сьніцца і сьніцца… Дык зайдзі, кажу, да Нічыпара, раскажы тое самае, тады, можа, паспакайнее…

– Што тое самае?

– Тое, у чым ён на споведзі прызнаўся…

– Дык вы самі скажыце. Калі ён прызнаўся…

– Сам я не магу… Тайна споведзі.

Як для папа, дык паводзіўся поп усё ж дзіўнавата… Нічыпар павярнуў да яго галаву:

– Якога чорта я сьнюся яму?

Поп перажагнаўся.

– Віна за ім…

– А… – вяла адмахнуўся, выпрастаўшы руку з-пад коўдры, Нічыпар. – Я ня бацюшка, каб мне спавядацца. Дый калі яно ўсё было…

Цяпер ужо поп перапытаў, наструніўшыся.

– Што было?..

– Забіць ён хацеў мяне некалі… Дык хто каго ня хоча?.. Каб ня страх перад тым, што за гэта будзе, усе б адзін аднаго пазабівалі. І не праз баб, а проста так. А тут праз бабу…

– Праз Дануту?

– Праз яе… – заблукала на твары Нічыпара і прапала ў куточках роту нешта накшталт усьмешкі, нібы пра тое, як ледзь не забіў яго Зэнусь, успомніць яму было прыемна. – Паляваць разам пайшлі, ён стрэліў, але толькі параніў. Во сюды, ззаду… – паказаў Нічыпар правае плячо. – Данута яшчэ выбірала паміж намі, а як дазналася, што ён цэліў мне ў сьпіну, так і пайшла за мяне. Тады ён сам давай вешацца, з пятлі дасталі… Во страсьці!.. – раптам прыўзьняўся на локці і выдыхнуў Нічыпар, зірнуўшы на папа няўцямна, так, быццам сам ня верыў, што некалі ў ягоным жыцьці магло быць такое. – І апусьціўся на падушку. – Вы хіба ня ведалі?..

Струна ў папа аслабла, ён ці то разгубіўся, ці ўсхваляваўся.

– Ня ведаў… Не казаў ён на споведзі… А гэта ж грэх ня меншы, самагубства… сьмяротны грэх…

– Усе мы ў грахах, – паспрабаваў супакоіць яго Нічыпар. – У адных грахах і болей ні ў чым. Бог даруе.

Поп не супакоіўся.

– Бог даруе нам, калі даруем мы... Даруе, калі пакаемся… І ён пакаяцца перад вамі хоча, але…

– Хто? – не стрымаўся Нічыпар. – Бог? Перада мной? То няхай пакаецца, яму ёсьць у чым!

Папа сьцяла. Ён нават у вакно зірнуў: ці ня блісьне з нябёсаў?..

Аблічам сваім поп Вазянкова нагадваў, вучонага з Масквы, які, пакуль яго не пасадзілі, якраз бліскавіцы вывучаў – і Нічыпару ўспомнілася, як бліскавіцай забіла Вазянкова. Дзіўна: чым чалавек займаўся, праз тое яго і ня стала. Хіба можа Нічыпара ня стаць праз тое, што ён луг касіў ці поле араў?..

Хаця, калі падумаць, можа…

Вярталіся ў лагер з тайгі… Пехам амаль дзесяць кіламетраў, бензін яшчэ на зэкаў паліць!.. Пасьля работы ногі падкошваліся. Хто абсядаў, таму прыкладам у сьпіну! Не ўставаў, дык загадвалі цягнуць, як мёртвага – галава па камянях…

Ён ішоў у пары з Вазянковым, трымаючыся за пілу. Нічыпар за адну ручку, Вазянкоў за другую. Так, здавалася, лягчэй, адзін аднаму не давалі ўпасьці. Цямнела ўжо, і неяк хутка, імгненна навальніца сабралася. Першая ж маланка шась! – і ў пілу. Як зьмяя агністая па ёй сьлізганула! А ўджаліла толькі Вазянкова, во дзівота… Нібы з ягонага боку джала ў яе было, а з боку Нічыпара – хвост.

Вазянкоў за ручку пілы гэтак учапіўся, што пальцы не расьціснуць… Нехта ўспомніў, што ў зямлю закапаць трэба, зямля адцягне. Закапалі, як у магілу, адно што галава зьверху… Не міргае, ня дыхае. Той, хто закапаць параіў, сказаў, што зямля не адразу адцягвае, пачакаць трэба. Канвойны сяржант плюнуў на галаву Вазянкова: “Ага, б…, я… тут да ночы. І х… чакаць, калі ўжо закапаны...”

Страляць ня сталі: калі нават дахадзяга ажыве – з магілы ня вылезе. А вылезе, то куды падзенецца?.. Наўкол тайга – і адна ўсяго дарога: лагерная. Нічыпар падышоў да сяржанта: “Мядзьведзі ж тут…” – той яму ў зубы: “Гэта ты, падла, напарніка кончыў! Так і дакладу!..”

І даклаў бы, бо ўзьеты быў на Нічыпара. “Такія ж падлюкі, як ты, і ў нас сельсавет спалілі, старшыню ў ім зачыніўшы! А ведаеш, хто быў старшынём? Мой бацька! Дык я вас...”

Прыйшлі ў лагер, а там жонка Вазянкова... Недзе праўды дабілася, амністыя яму… У Навасібірску, у інстытуце нейкім чакаюць… Тут ужо сяржант пабаяўся гарадзіць абы-што, даклаўся, як было. Пабеглі назад – у Вазянкова галава адгрызеная. Зьвер першы пасьпеў… Так і не дазналіся, адцягнула зямля, ці не…

Калі спаць паклаліся, Нічыпару сон прысьніўся, які сьніцца ўжо колькі гадоў… Як толькі навальніца з маланкай – так той самы сон: сіні бляск ва ўсе нябёсы, безгаловы Вазянкоў крычыць аднекуль з-пад зямлі: “Гэта ты мне галаву адгрыз!..” – і тут жа сяржант Нічыпару ў зубы: “Так, падла, і дакладу…”

Чаму сьняцца на пару вернік і бязбожнік?.. Сяржант толькі адну малітву ведаў: тваю-бога-маць! – а Вазянкоў у Бога верыў, маліўся ўпотай. Адыйдзе пад дрэва нібы па-маленькаму, а сам моліцца. Чаму ж тады Бог кінуў маланку джалам да яго?.. Ды яшчэ зьвера наслаў галаву адгрызьці яму… І ўсё ў той дзень, калі ён, можна сказаць, мог нанава жыць пачаць.

А Нічыпара, выходзіла, Бог у той дзень ўратаваў. Прычым, двойчы: ад маланкі і ад сяржанта. Але хто ж паслаў яго ў той лагер, у тую тайгу, дзе маланка і сяржант? І дзеля чаго?.. Каб ад маланкі і сяржанта ўратаваць?.. Так што няхай пакаецца, ня лішне будзе…

– Госпадзі, даруй, бо ня ведаем, што творым, і не разумеем, што кажам… – пераджагнаўся і пераджагнаў Нічыпара поп, працягнуўшы без аніякага пераходу. – Яны на падворку стаяць. – І зірнуў на Нічыпара, чакаючы…

Нічыпар не спытаў, хто там на падворку стаіць, і поп падняўся:

– Дык я паклічу?..

Паўпіраўшыся локцямі, Нічыпар прысеў.

– Чакайце… Чаго яны прыпёрліся?

– Я ж казаў…

– Што казалі?

– Што Зэнусь пакаяцца хоча… Дый Казімір... Ён хоць і кажа, што людзі – зьвяры, а ў зьвяроў няма грахоў, ды баіцца, што людзі абгавораць…

– Яго ўсё жыцьцё абгаворваюць.

– Але ж не за такое… Ён і Зэнуся да вас не пускаў, пакуль не спалохаўся, што той па вёсцы ўсё разьнясе. А так яно між вамі і Богам застанецца.

Ухапіўшыся за ўвагнаную над сьпінкай ложка скабу, Нічыпар падцягнуўся вышэй.

– Ня трэба мне нічога ні ад іх, ні ад Бога… – І спытаў: – А што Антаніна?

Поп наморшчыў лоб, Антанінай ён быў яўна незадаволены.

– Што Антаніна?..

– Таксама спавядалася?

– Не.

– Напляткарыла, што канаю?..

– Ды не…

– А што тады?..

– Я папрасіў яе сказаць, што Зэнусь зойдзе, што размова ў яго... Каб вы ведалі, каб не зьнячэўку… Яна паабяцала, а сама забегла і да Зэнуся, і да Казіміра, перадала ад вас, каб не прыходзілі. А Зэнусь зусім слабы, можа ня сёньня, дык заўтра… – Поп ступіў да дзьвярэй. – Клікаць?

Нічыпару не хацелася бачыць нікога, а Зэнуся – менш за ўсіх. Як і Казіміра… Калі той сёньня ўзьнік на парозе, Нічыпар толькі зьдзівіўся, што ён яшчэ жывы. І ўсё.

Нікому ж не наказваў Нічыпар на парог не ступаць. Прыцягнуўся ж Казімір, хоць яго ня клікалі. Дык што раптам за цырымоніі – папа пападзе пасылаць?

– Бацюшка, а вы за што сядзелі?

Поп прыстыў каля парогу.

– Што значыць: за што?

– Ну, за нешта ж вас пасадзілі былі…

– Ніхто мяне ні за што не садзіў. Скуль вы ўзялі?

– Людзі кажуць…

– Ці мала што кажуць… Вунь пра вас таксама…

– І вы не з каталікоў?

У папа барада кіўнулася – гэтак твар выцягнуўся. Ён адышоў ад

дзьвярэй, стаў пасярэдзіне хаты.

– Так-так… І што яшчэ?

– Наколкі на вас ёсьць?

– Якія наколкі?

– Розныя. Якія зэкі робяць.

– Дык я ж не сядзеў.

– Тады пакажыце.

– Што паказаць?

– Што няма наколкаў.

– Распрануцца, ці што?

– Да пояса.

Поп, трохі падумаўшы і ўважліва паглядзеўшы на Нічыпара, зьняў і паклаў на крэсла крыж, расу, сьцягнуў чорны швэдар, потым белую майку…

– Крутніцеся, – папрасіў Нічыпар.

Поп крутнуўся… І на плячах, і на грудзях, і са сьпіны быў ён для мужыка ягоных гадоў вялаваты, падабвіслы, але ўвесь, як і майка ягоная, белы, чысты.

Нічыпар паспрабаў успомніць, хто ж казаў яму пра наколкі?.. Пра тое, што поп сядзеў, што быў ксяндзом… Ці не Казімір? Альбо Зэнусь?.. Але не ўспамінаўся нехта адзін, неяк так выходзіла, быццам казалі ўсе…

Усе пра аднаго казалі адно і тое ж… Чаго няма. Вось і вер людзям.

– І вам ня сорамна? – азябла пацепнуўся поп, бо ў хаце, як заўсёды, не было горача. Антаніна амаль не паліла, гугнела: “Сярод тыдня памрэш, дык не згніеш, пакуль прыеду”. – Хіба можна гэтак з людзьмі абыходзіцца?

Нічыпар зусім не засаромеўся праз тое, што гэтак абыйшоўся з папом, і ўсё ж сказаў для прыліку:

– Выбачайце... Я ня думаў, што…

Ён хацеў сказаць: ня думаў, што вы распранецеся, – бо насамрэч не чакаў такога, але поп, апранаючыся, перапыніў яго:

– Вы думалі, што я бруднейшы за вас. Многія пра іншых гэтак думаюць. Нібы праз тое самі чысьцейшыя.

Колькі гонару набраў адразу! Ну, памыліўся Нічыпар… А мог жа і не памыліцца, маглі плёткі быць ня плёткамі… Вось калі б поп у наколках быў, дык цікава: распрануўся б?..

Наўрад ці…

– Ня трэба іх клікаць, – паспрабаваў спыніць Нічыпар папа, які, ні на што ўжо не пытаючыся ў гаспадара дазволу, пастукаў у вакно і махнуў рукою ў падворак, каб заходзілі.

– Чаму ня клікаць?..

Мокра прарыпелі, расчыняючыся, дзьверы ў сенцах.

– Гэта яны казалі, што вы сядзелі, што ксяндзом былі. Дык нашто вам…

– Заходзьце! – крыкнуў у сенцы, ці не пачуўшы, ці не захацеўшы пачуць Нічыпара, поп.

– Дык нашто вам дзеля іх старацца, грахі адпускаць?.. – дагаварыў Нічыпар, але на гэта поп нічога яму не адказаў, бо адчыніліся дзьверы з сенцаў у хату, і на парозе ўзьнік, як і ўраніцы, Казімір, дапамагаючы

перацягнуцца цераз парог Зэнусю на мыліцах. Абодва, не распранаючыся, пракульгалі да печы і селі на лаву.

Зэнусь быў сівы, як лунь.

Казімір закашляўся – і кашляў, страсаючыся ўсім целам, доўга… Яго апошнімі гадамі моцна мучыла дыхавіца, і Нічыпара зноў зьдзівіла, што ён яшчэ жывы.

Поп сеў на сваё крэсла – пасярэднік паміж людзьмі і Богам…

– Халера на яе… – адкашляўшыся, сказаў Казімір. – Здароў, Нічыпар…

Нічыпар кіўнуў, лежачы:

– Бачыліся…

– Як ты?

– Ня кашляю…

– А я во керхаю, халера на яе… Дактары кажуць: трэба ў шахты саляныя ехаць… Ды ўжо куды паедзеш…

Зэнусь паставіў мыліцы да печы і сядзеў, упершыся рукамі ў лаву, позіркам – у падлогу, ня гледзячы на Нічыпара.

– Вы б, можа, распрануліся… – прапанаваў поп. – Яно ня горача, але ўсё ж... – І спытаў, убачыўшы, што яны не зьбіраюцца распранацца. – Дык што?..

– От жа, халера… – зноў зазьбіраўся закашляцца Казімір, але не закашляўся, бо Зэнусь сказаў, не мяняючы паставы і не адрываючы вачэй ад падлогі:

– Вінаваты я перад табой, Нічыпар…

Сказаў і змоўк, нібы чакаючы, што Нічыпар спытае: у чым?.. Нічыпар не спытаў, і Зэнусь стаў расшпільваць плямістую, падобную на вайсковую, куртку:

– Зацёпла ўсё ж…

– А мне дык не… – абхапіў сябе за плечы Казімір, апрануты ў доўгае, скрозь выцертае паліто з шэрага сукна, якое насіў ці не ад вайны. Да дзірак яно не знасілася толькі таму, што апранаў яго Казімір разы чатыры ў год, на вялікія сьвяты, альбо тады, калі падзея здаралася нейкая выключная. Паколькі сьвята вялікага не было, значыць, выключнай падзеяй ён палічыў сёньняшні візіт да Нічыпара, хоць калі ўраніцы прыходзіў, то быў апрануты, як звычайна, у фуфайку. – Пры маіх лёгкіх яшчэ застудзіцца, дык адразу… – і ён дакашляў тое, што засталося ад папярэдняга разу. – От халера…

Праз вузкае вакно насупраць печы раптам успыхнулі жаўтаватыя праменьні вечаровага сонца, і ў іх шчыльным, нібы пражэктарным, сьвятле замітусіліся з пылам чырвоныя кропелькі, выкашляныя Казімірам. Поп рэзка пасунуўся ад Казіміра і ягонага кашлю – ледзьве не пракуліўся разам з крэслам. Праз гэта яму стала няёмка, ён сказаў Казіміру: “Вы б курыць кінулі, дык лягчэй было б…” – і Казімір сказаў, кіўнуўшы: “Хутка кіну…”

Зэнусь расшпільваў куртку адной рукой, гузік за гузікам, і відаць было, як яму робіцца ўсё болей душна і душна, а пад гузікамі яшчэ замок аказаўся, з якім ён ніяк справіцца ня мог, але нарэшце адцягнуў язычок замка ад горла:

– Ху…

– Можаш не казаць нічога, – сказаў Нічыпар. – Мне ня трэба.

Казімір адразу ўстаў з лавы, за плячо курткі пацягнуў Зэнуся:

– А я што казаў?.. Пайшлі!..

Зэнусь, вызваляючыся, трохі пасунуўся па лаве і аказаўся якраз у слупе сьвятла, што коса, як кроква на даху, клалася з вакна. Срэбрам заблішчэла сівізна, сьвятло ўдарыла Зэнусю ў вочы, якія адразу засьлязіліся, і ён загаварыў, прыціснуўшыся сьпінай да печы і невідушча глядзячы ў сьвятло:

– Яно і мне ня трэба было, пакуль Данута не прысьнілася… На першы дзень вялікага паста… пасьля яшчэ тры ночы запар. І ўсё з адным: пакайся ды пакайся, павініся ды павініся. Скажы Нічыпару, што сталася з сынам ягоным. Каб гатовы быў з ім спаткацца…

Нічыпар павярнуўся з боку на сьпіну, каб не глядзець на Зэнуся, сьлёз ягоных ня бачыць, ды ўсё адно бачыў і яго, і сьлёзы, а тут яшчэ Казімір з папом утаропіліся ў Нічыпара: як табе, маўляў, такое? – таму ён спытаў:

– Якім маім сынам?..

Спытаў ён абы спытацца, бо калі яно ўсё было і ці было наогул, але пытаньне ягонае дадало, здалося, сілы Зэнусю, які ўжо далей казаў, не спыняючыся – да самага канца…

– Яно праз выпадак усё выйшла, я наўмысна ня думаў… Калі мяне забралі, дык у раён на матацыкле павезьлі, і паехалі там якраз паўз дом, дзе Зося, сястра мая жыла – а яна ў вакне. Убачыла мяне і да свайго каханка кінулася, якога аж з Масквы прыслалі, і ён нібыта і начальнікам ніякім ня быў, але над усімі камандаваў. Ён і сказаў сьледчаму, таксама маскоўскаму, каб замяніў мяне на некага… Таму ўсё адно, каго пасадзіць, але як замяніць? Паказаньні нейкія трэба, што ня я вінаваты, а нехта. Сьледчы пытае: хто можа даць паказаньні?.. Я і сказаў, што, можа, Казімір, усё ж брат, хоць і стрыечны… Тады паехалі па Казіміра, ён і напісаў, як старшыня сельсавету, што я не вінаваты. А сьледчы кажа: гэтага мала. Трэба яшчэ напісаць, хто…

– А што я… – набраўшы духу, хацеў нешта сказаць, перапыняючы Зэнуся, Казімір, але ня змог дагаварыць, забіўся ў кашлі.

Зэнусь ня стаў чакаць, пакуль ён сьціхне.

– Я праз Дануту не любіў цябе, Нічыпар, да нянавісьці не любіў, дык і сказаў, што ты падпаліў. А Казімір напісаў… Сьледчы прыстрашыў: калі не напіша, дык і яго вінаватым можна зрабіць, мала што старшыня…

Казімір сьціх нарэшце кашляць, кіўнуў галавой: так і было…

– Мяне выпусьцілі, а цябе пасадзілі, – не спыняючыся, доўжыў Зэнусь. – А калі мы выпівалі з Вазянковым, такое прозьвішча ў таго маскоўскага было, дык я выпіў і нагаварыў, што кахаю Дануту, і яна кахае мяне, і мы хочам быць разам. Ён сказаў, што ў такім разе мне нельга вяртацца ў вёску, бо ўсе ўсё зразумеюць, паехаў і забраў Дануту. Тая нават ня ведала, куды ён яе забірае, думала, што ў высылку ці турму… Мяне ўбачыла: крык, плач… Але яна мяне таксама кахала, чуеш?..

– Чую… – абыякава гукнуўся Нічыпар. – Як ты сказаў прозьвішча таго маскоўскага?..

– Вазянкоў… Ён усё гэта дзеля таго рабіў, каб Зося з ім была. Ажаніцца з ёй не хацеў, асьцерагаўся, мусіць, што заходняя, але вось, каб была… У яго пад Масквой маці жыла, адна ўжо, старая, ён туды нас

і выправіў, каб нікому тут на вочы не трапляліся… Там Данута нарадзіла і, як я ні злаваў, назвала сына Нічыпарам, бо твой… Той падрастаў і такім падобным на цябе рабіўся… Я ў спратах Данухціных, у пачаку такім невялічкім, як з-пад папярос, фотакартку тваю знайшоў, вазіла ж з сабой, дык не адрозьніць, толькі малы… І гэткая рэўнасьць паліць мяне стала, такая рэўнасьць, ну вось усё нутро… тут… во тут… – узяўся Зэнусь рукамі за грудзі і, сьлізгаючы ўсьлед за сонечным сьвятлом, якое сплывала з ягонага твару, радзела і гасла, стаў хіліцца – сьпінай і галавой па печы – на правы бок, на мыліцы, да краю лавы, з якой кульнуўся на падлогу ў апошнія праменьні вечаровага сонца – Казімір не пасьпеў яго падхапіць…

Падхапіўся поп, падняў Зэнуся пад пахі, усьцягнуў на канапу каля сьцяны ад лесу, за якой Нічыпар з Казімірам знайшлі некалі золата… З хвіліну ён мацаў пульс, слухаў, прыпаўшы да грудзей, Зэнусява сэрца, пасьля склаў на грудзях ягоныя рукі:

– Усё. Прымі, Госпадзі, душу раба твайго…

– Во халера… – выдыхнуў Казімір. – Нездарма, выходзіць, сьпяшаўся… Толькі для чаго, га?..

– Каб пасьпець, – сказаў, жагнаючыся, поп. – Трэба людзей паклікаць, дахаты перанесьці…

Казімір цяжка падняўся з лавы, ступіў да канапы:

– Паклікаць-то можна… Але што ў хаце? Адзін ляжаць будзе?.. Ну што ты маўчыш, Нічыпар?

– А што казаць?

– Скажы што-небудзь…

– Лёгка памёр… Няхай сабе тут ляжыць, мне не замінае…

Поп паглядзеў на Нічыпара зьдзіўлена.

– Можа, сапраўды… Труна будзе, тады ўжо… Толькі абмыць і пераапрануць бы яго, пакуль не скачанеў.

Казімір схіліўся да Зэнуся, без патрэбы паправіў яму рукі на грудзях.

– У што пераапрануць? Усё ягонае на ім…

– Ня ў куртцы ж хаваць… Хоць бы кашулю белую…

– Няма ў яго белай кашулі…

– У мяне ёсьць, Антаніна купіла… І сарочка, і гарнітур… У шафе вазьміце, – сказаў Нічыпар, і Казімір спытаў, да шафы пратупаўшы і касьцюм з яе дастаючы:

– А ты сам хіба паміраць не зьбіраешся?..

Дзіўна ўсё ж, што Зэнусь памёр, а Казімір жывы. Ды яшчэ, чаго добрага, Нічыпара перажыве, хоць і старэйшы... Нічыпар паспрабаваў зазірнуць Казіміру ў вочы, але ў іх не напісана было: перажыве ці не?..

Казімір з папом распранулі Зэнуся, з большага абмылі, пачалі апранаць. Поп куляў нябожчыка з боку на бок, а Казімір нацягваў на яго апратку, купленую Антанінай на сьмерць Нічыпара…

Апрануты, Зэнусь выглядаў прыгожа. Па-гарадскому…

– Яму б і гальштук пасаваў, – сказаў Казімір.

Гальштука ў шафе не было, затое была труна на гарышчы, і Нічыпар падняў руку, паказаўшы ў столь:

– У мяне труна на гарышчы…

Зьняць труну аднаму папу было не пад сілу, вырашылі зрабіць гэта

заўтра…

– Пайду ў сельсавет даведку напішу, што памёр, – зазьбіраўся Казімір. – Во лёс: дзіця з жонкай забіць, самому ледзьве не забіцца, а памерці ў хаце бацькі таго дзіцяці, ды яшчэ…

Казімір асекся.

– Дагаворвайце, – сказаў поп. – Вам таксама ня лішне павініцца.

– А я тут пры чым? – заўпіраўся Казімір. – Тут я зусім ні пры чым. – І адразу ж згадзіўся з папом. – Хоць, мусібыць, праўда ваша: не было б таго – не было б гэтага…

Нібы ўспомніўшы, што ён хворы, Казімір кашлянуў раз-другі, сеў на лаву. Расшпіліў паліто, якое не здымаў нават тады, калі прыбіралі Зэнуся.

– Гэтага ж ніхто ня бачыў, як яно было… можа, проста зьляцеў з дарогі на тым матацыкле, які купіў... Замачыў, можа, купіўшы, і на падпітку быў… Але, калі са мной выпіваў, дык плакаў, што наўмысна. Крычаў, што ня вытрываў, гледзячы на твайго сына, які ён падобны на цябе і як яна яго любіць, звар'яцеў ад гэтай самай рэўнасьці, сам зьвярнуў з дарогі, калі яны ўтраіх на тым матацыкле пад той Масквой ехалі. Сабе сьпіну зламаў, а яны… – І Казімір падняўся. – Вось так… Каяўся ён. Даруй, Нічыпар.

Ніякавата пастаяўшы і не дачакаўшыся адказу, Казімір рушыў да дзьвярэй.

– Ну, як сабе хочаш…

– Пачакай, – спыніў яго Нічыпар. – Ты помніш, як мы з табой золата знайшлі?

Казімір прыпыніўся нерашуча:

– Помню…

– І дзе яно?

– Дык здалі…

– Во-во… Усё здалі…

Нічыпар не казаў болей нічога, Казімір узяўся за клямку, тая бразнула жалезам аб жалеза, і Нічыпар спытаў:

– А скажы, Казімір, калі б я…

– Што?

– Калі б я тады прапанаваў падзяліць золата, ты ўзяў бы палову? Толькі шчыра скажы, як на споведзі…

– Дык ты ж не прапанаваў, – не марудзячы, адказаў Казімір і, пазмагаўшыся з набрынялымі дзьвярыма, адчыніў іх і зачыніў за сабой, нават з папом не разьвітаўшыся.

Поп стаяў, уважліва ўзіраючыся ў твар Зэнуся.

– Як прасьвятлеў… Вось што значыць паспавядаўся… пакаяўся… А нашто вы сказалі, што яны на мяне нагаворвалі?

– Хто яны?..

– Зэнусь з Казімірам.

– Дык ня толькі яны… Усе… І яны…

Падсунуўшы крэсла бліжэй да Нічыпара, поп сеў.

– Ведаеце, мой бацька і дзед сьвятарамі былі, дзеда саслалі… Пятнаццаць гадоў па лагерах, цудам выжыў. Калі вярнуўся, амаль нічога не распавядаў, толькі адну гісторыю. Іх па Енісеі на баржы да лагеру цягнулі, а ўжо чутка прайшла, што ў вусьці Енісею, за Ігаркай, баржы топяць. Разам з тымі, хто на іх… Нехта ня верыў: як гэта?.. А хтосьці да сьмерці рыхтаваўся:

маліўся, спавядаўся… І адзін адкрыўся сьвятару ў забойстве. І прызнаўся, што не раскайваецца, не шкадуе, што забіў. Усіх бы, сказаў, пазабіваў, бо лютую меў да ўсіх людзей нянавісьць. Таксама і да Бога, які іх стварыў… Амаль жа ўсе астатнія казалі, што любяць Бога як і блізкіх сваіх… І вось калі баржа тануць пачала, выпадкова, бо яе ад буксіра адарвала і аб скалу прыбярэжную ўдарыла, дык людзі на тую скалу адзін па адным караскаліся. Па блізкіх сваіх. Па сьпінах, па галовах, адзін аднаго топчачы і скідваючы ў ваду. І сьвятара, дзеда майго скінулі… Ніхто й не падумаў дапамагчы яму ўратавацца, апроч аднаго чалавека. Таго, які прызнаўся ў забойстве і нянавісьці да людзей. Паспавядаўся…

Поп гэтак жа ўважліва, як толькі што ў твар Зэнуся, угледзеўся ў твар Нічыпара. Нічыпар не адвёў вачэй:

– Вы да чаго гэта?..

Поп падняўся.

– Так, успомніў… Сьвечкі ў вас ёсьць? Трэба было б сьвечку паставіць.

– За абразом на чыстай палавіне. Калі Антаніна дзьверы туды не замкнула, яна замыкае…

Дзьверы аказаліся незамкнёнымі, Антаніна сёньня надта ў горад сьпяшалася…

– У вас гэтакі дом на пяць пакояў, а вы ўсё на кухні пры печы, – прайшоў на чыстую палавіну поп, падаўшы голас адтуль праз хвіліну: – Дык я і абраз здыму…

– Здымайце…

Пяць пакояў на пяцёх сыноў… Але ня лёс…

– За ім яшчэ і паперына нейкая, – вярнуўся поп з абразом і сьвечкамі, аддаў паперыну Нічыпару, абраз паставіў на столік каля канапы ў галаве Зэнуся. – А сьвечку ў што?..

– Хіба ня ў рукі?..

– У руках загасіць трэба будзе. Вы ўстанеце?..

– Устану. Мне ўсё адно на вядро ўставаць…

– Тады падаслаць бы нешта, каб ня капала… – Поп пашнарыў вачыма ў куце, дзе рукамыйнік вісеў, і вядро стаяла, шукаючы чысьцейшы ручнік.

– У шафе на паліцы чысты… Антаніна купіла…

– Панакупляла… – дастаў поп ручнік, паслаў на грудзі Зэнуся, прыпадняўшы і спрытна абгарнуўшы ягоныя рукі. – А крыж Антаніна не купіла? Чамусьці няма на ім крыжа…

Нічыпар зьняў з шыі алюмініевы крыжык на зашмальцаваным да чарнаты матузку.

– Можа, мой можна?..

– Можна, чаму не… Толькі матузок я адрэжу? Няхораша неяк…

– Адразайце…

Знайшоўшы на прыпечку нож, поп адрэзаў матузок, паклаў крыжык на ручнік, паставіў сьвечку.

– Вы толькі глядзіце, як дагараць будзе. – Ці ўсё ж патушыць, заўтра запалім?..

– Няхай гарыць. Я ўстану…

– Ну то глядзіце, як будзе дагараць… – паўтарыў поп і, выходзячы, усё ж ня стаў разьвітвацца. – Бадай, я пазьней яшчэ зайдуся…

Пазьней ён не зайшоўся.

На паперыне, знойдзенай папом за абразом разам са сьвечкамі, было напісана, што грамадзянін Янчэўскі Нічыпар Рыгоравіч, знаходзячыся ў здаровым розуме і пры цьвёрдай памяці, па сьмерці сваёй пакідае дом і ўсё, што ў ім, грамадзянцы Любцэвіч Антаніне Аляксееўне… Папера была падпісаная Нічыпарам, а ніжэй красавалася пячатка Крыўскага сельсавету з подпісам старшыні: маўляў, як яно тут напісана, так яно і ёсьць. Вось чаму Антаніна, для якой не аднойчы падпісваў Нічыпар чыстыя паперы: то ёй трэба заяву за яго напісаць, каб пенсію яму пералічылі, то заяву тую перапісаць, каб грошы ягоныя ёй на пошце аддалі, – не хацела, каб прыходзілі Зэнусь з Казімірам, бо раптам Казіміра сьледам за Зэнусем вінаваціцца пацягне і ён прагаворыцца…

Антаніна таксама была з Крыўя, але бясхатняя: бацька яе, калі аўдавеў, хату прапіў і пад плотам згінуў. А такі ж некалі хвэцкі мужык быў, на гармоніку граў… Дачка ягоная на бухгалтарку ў Гародні вывучылася і вышла замуж за гарадскога… Той гарадскі абдзеціў яе, траіх настругаўшы, і кінуў разам з дзецьмі. Паўпіралася, пагарбела баба – дзьвюх дзевак і хлопца падняць… Цяпер гады пад пенсію, дык чаго ў горадзе ўпірацца? Вось яна і прыйшла да Нічыпара, калі ён зьлёг. Давай, сказала, так: табе зараз – мой дагляд, мне пасьля – твая хата. І хоць дагляду таго раз на тыдзень, але нібыта дамовіліся. А яна не паверыла на слова, дакумент падрабіла…

Шэльма.

І Казімір шэльма… Раскашляўся тут… Даруй, Нічыпар.. Хто адзін раз напісаў, той і другі раз напіша.

Га, Зэнусь?..

Ды што хата!.. Лёс ты мой забраў, Зэнусь, а мне свой аддаў. Падмяніў… А Казімір расьпісаўся, што так і было!

І што за гэта Казіміру?.. Нічога. Як нарадзіўся старшынём сельсавету, так старшынём сельсавету і памрэ.

А Зэнусю што?.. Што табе за гэта, Зэнусь? Жонку з сынам страціў?.. Дык сам жа забіў! І не сваіх – маіх!.. І за гэта – нічога? І поп яшчэ казаць будзе, што ў цябе твар прасьвятлеў?..

Як жа так?..

Га, Данута?..

Нічыпар паспрабаваў успомніць Дануту: якой яна была, як выглядала – не ўспаміналася. Помнілася толькі, што была, а болей ня помнілася нічога. Так хваля ў возеры помніцца, вецер у жыце, аблачынка ў небе…

А вось сын, маленькі Нічыпар, успомніўся… Быццам бяжыць ён, бялявы, па полі ў далягляд, дзе вясёлка вісіць, і ўсё на тым даляглядзе аж да небасхілу такое каляровае, сьветлае, сьвяточнае, так хочацца туды дабегчы, а маці з бацькам – незразумела толькі: гэта маці з бацькам дарослага Нічыпара, які стаў маленькім, ці гэтыя бацькі ўжо ён сам з Данутай – крычаць ад хаты, яшчэ ад той, ад старой, не на праклятым месцы збудаванай: “Нічыпар, Нічыпар!.. Сынок, сынок!.. Не вясёлка там, маланка!..” – і гэтак доўга яны па чарзе крычыць і крычыць, а Нічыпар бяжыць і бяжыць, хутчэй і хутчэй, бо першым быць хоча пад вясёлкай на далягладзе, да якой з розных бакоў ужо бягуць і той маленькі Вазянкоў, якому, даросламу, зьвер галаву адгрыз, і той сакрэтны Вазянкоў, у якога старая маці пад Масквой і які, дарослы,

каб з Зосяй быць, надумаў Нічыпара замест Зэнуся пасадзіць, і маленькі сяржант з лагернага канвою бяжыць, і Данута, і поп, і Антаніна з дзьвюма дочкамі і сынам, і бацька яе з грамонікам, і Казімір з торбачкай золата, якое ў яго засталося, хоць ён яго здаў, і Зэнусь, які яшчэ жывы, хоць памёр ужо, яго маланкай забіла, якая з вясёлкі бліснула, як жа гэта… га, Зэнусь?..

Нічыпару здалося, што Зэнусь уздыхнуў, рукі на грудзях пад ручніком зварухнуліся – і аплывак сьвечкі сьлізнуў на канапу…

Калі б па сьмерці Нічыпар застаўся жывы і яго спыталі б, чаму ён не падняўся, хоць мог, патушыць, дык не адказаў бы… Можа быць, падумаў, што аплывак сам загасьне, ці, можа быць, так стаміўся жыць, што няхай яно гарыць, а, можа, ужо й паміраў, калі сьвечка дагарала…

Па Зэнусю з Нічыпарам ня надта бедавалі, дый не было каму: анікога яны бедаваць па сабе ў сьвеце не пакінулі. Толькі Антаніна трохі па сваім паплакала, ды поп пашкадаваў, нават павінаваціўся на імшы, што пайшоў ад Нічыпара, сьвечку не патушыўшы. Але хай бы і патушыў – Нічыпар мог зноў яе запаліць…

Папа, апроч яго самога, ніхто не вінаваціў. Падумаеш, два карчы старыя згарэлі, адзін, да таго ж, мёртвы. Калі б такой бядой жыцьцё абыходзілася, дык бяды б не было.

Хіба што хаты шкада… Добрая была хата, лепшая ў вёсцы, хоць і на праклятым месцы стаяла.

Красавік-травень 2007.
Крэва, Менск.